

KÉT ÉVTIZEDIG A FALU MOTORJA VOLT *Kercsmár Rózsa (1936–1997)*

THE DRIVING FORCE OF THE VILLAGE
THROUGHOUT TWO DECADES

Rózsa Kercsmár (1936–1997)

DVE DECENIJE JE BILA MOTOR SELA

Roža Kerčmar (1936–1997)

BENCE LAJOS

PhD, egyetemi előadó, József Attila-díjas költő

Maribori Egyetem, Magyar Tanszék, tanársegéd, docens (1991–1997)

Népújság, volt főszerkesztő

Magyar Nemzetiségi Tájékoztatói Intézet, volt igazgató

lajcsi.bence@gmail.com

Kercsmár Rózsa 1990. *Domonkosfa krónikája*. Muravidéki Magyar Nemzetiségi Közösség, Lendva

Egy falumonográfia alapkoncepciójával kapcsolatban kifejtethetjük: a társadalmi folyamatok, események és a fejlődéssel együtt járó, ezeket minősítő eredmények mögött a kedvező politikai folyamatok mellett mindig egy település közösségének együttműködési szándéka, sok-sok közös akarata és jószándéka megbúvik. De ezek között ott rejtőzködnek az olyan önjelölt vagy hivatástudattól megrészegült vezetők is, akik egyben a falu közös akaratának élharcosai, zászlóshajói is. S ha mindez együtt van, akkor az eredmény sem maradhat el! A múlt század hatvanas–hetvenes éveiben Domonkosfa településen mindig együtt volt, sőt ritka kivételként, kölcsönösen segítette is egymást.

A hatvanas években – a kisebbségi magyar sajtóban (*Népújságban*) még akadtak olyan cikkek, amelyek a goricskói falvak apró-cseprő problémái mellett (ilyen volt a boltok polcain lévő árucikkek szinte teljes hiánya) a „fejlődés kerékkötőiről” is említést mertek tenni, amin nem is kell különösképpen csodálkoznunk. Nehéz idők jártak akkoriban: a politikai útkeresésben, a háborús nyomok eltüntetésének az igyekezetében nem kevés esetben érte sérelem a kisembert, aki elégedetlenségének is hangot mert adni. A munkanélküliség és a mezőgazdaság fejletlenségéből adódó gondok csak növelték az elkeseredést.

A térségben – különösen a fiatalok – a szórakozás és a kultúra hiányát is nagyon érezték. Ők a legtöbb esetben a járási központokban próbáltak munkahelyet keresni, a családalapítás egyik fontos feltétele pedig a saját lakás megszerzése lett. Sokan – mint egyedüli lehetőséget – a nyugati vendégmunkát választották. Mindez pedig a magyarok által lakott vidék kiürülését eredményezte, ami először az iskolában tapasztalható gyermekhiányban, de más statisztikákban, felmérési eredményekben is gyorsan nyomon követhetővé vált.

Az alsólakosi Kercsmár Rózsa – vagy ahogyan odahaza nevezték: a Szúnyogh lány – a szabadkai tanítóképző elvégzését követő években került a Dombvidék nagy történelmi-vallási és építészeti, valamint művelődéstörténeti értékekkel rendelkező kis falujába. Későbbi férjével, a néptanítóból iskolaigazgatóvá előlépett Kercsmár Gézával, valamint fivérével, a mura-szombati tanítóképzőben végzett Szúnyogh Sándorral, a későbbi muravidéki magyar irodalom első számú képviselőjével az akkor még igencsak gyér fizetésű tanítói álláson kívül – a néptanítódba nevelt, azóta is hiányzó hivatástudattal megáldva – lehetőségként fogták fel azt a kínálkozó alkalmat, amely az iskola tanítói órákötelezettsége mellett mint hiánypótló, iskolán kívüli népnevelői többletmunka honosodott meg, amely azonban mára már teljesen eltűnőben van.

Az akkori élményeket, a sajátját is beleszőve, Szúnyogh Sándor, amikor Rózsa nővére a tanítói pályától búcsúzott, a „szellem napvilágának lángja” mentén a petróleumlámpák fényében kibontakozó érzéseit választékos, hitbéli „igékkel” fogalmazta meg, mégpedig a kor stílusának jegyében – sok entuziazmussal: „A goricskói agyagos rögökön járva nap mint nap a kis falusi iskolában önfeláldozóan, odaadóan osztogatta a tudomány és a betűvetés nektárját az újabb és újabb nemzedékeknek Kercsmár Rózsa. Tizennyolc év alatt, ki tudja, hány gyereket tanított meg írni, olvasni és számolni? Ki tudja, hány serdülő korú leányzónak adott önzetlen felvilágosítást? Ki tudja, hány álmatlan éjszakán töprengett azon, hogy az őrségi falu fiataljai minél jobb sorsra jussanak?” Majd néhány sorral alább ennek a közösségi elkötelezettségnek személyre szabott, szubjektív, lírai összefoglalóját így zárta: „Nehéz lenne megszámlálni mindazon lépéseket, amelyekkel Rózsa áthaladt a Zslebits-féle malom fahídján, hogy azután időben belépjen az osztályba, ahol a domonkosfai, bükkaljai, jánosfai, gerőházi és szerdahelyi gyerekek nagy tudásszomjjal vártak reá.” A rögtönzött búcsúztató természetesen nem feledkezett meg Rózsa pedagógustársairól sem, Szent Gergely késői utódairól, a hatvanas–hetvenes évek muravidéki közoktatásának Walter magisztereiről: a Kercsmár Gézákról, a Pivar Ellákról, a Kulcsár Máriákról sem.

Kercsmár Rózsa falumonográfiájában mint „adatközlő” a faluban zajló összes közösségi tevékenységről részletesen beszámol; az önkéntes egyleti

munkákon kívül az iskola gyermekeinek közreműködésével újrainduló magyar színjátszásról és más amatőr színjátszó tevékenységről is; nem feledkezik meg a nem is mindig autentikusnak számító – közvetítés által meghonosodó – farsangi alakoskodás szokásáról, a vidámestekről, vetélkedők stb. szervezéséről sem.

(Idekívánkozik egy rövid, személyes történet, mely a nővér és a hat évvel fiatalabb kisöcs, valamint a helyiek – pedagógus és diák – közti alá- és fölrendeltségi viszonyát „leplezi le” épp egy „hidas” (*Hidak–Mostovi* című nemzetiségi tévéműsor) forgatáshoz kapcsolódóan. A Zslebits-malom tulajdonosával készített interjú után Sanyiról és a goricskói tájhoz kötődő kapcsolatáról kezdünk el beszélgetni. Ma is megrendítőnek érzem azt a meghitt, a régi falusiak által kinyilvánított szeretetet és szívélyes fogadtatást, ahogyan az egykori – akkor még házaknál elszállásolt – tanítókat könnyek között és ölelések közepette fogadták, így fejezve ki a régi szállásadók őshonosokhoz illő tiszteletét a két „vendégember” iránt – a „vizontlátás” örömeiben.)

Kercsmár Rózsa hiánypótló nyugdíjas tevékenysége már Muraszombathoz kötődik, ahol újságíróként, illetve rádiós riporterként dolgozott a Muraszombati Magyar Rádió napi félórás adásainak tudósító-szerkesztőjeként, és ahol ügyes tollú és kritikai észrevételeit is kendőzetlenül rögzíteni képes íróemberré vált. Alkotói-művészi felemelkedését jól szemléltették helytörténeti írásai és novelláskötete, míg a közéletben és a nemzetiségi politikában vállalt szerepvállalásával a muraszombati magyarok elismertségében, a helyi magyarok kulturális és politikai identitásának megerősítésében alkotott nagyot és maradandót. Arra is mindig nagy hangsúlyt fektetett, hogy funkciói révén választott szülőföldjének, Goricskónak az érdekeit is képviselje muraszombati, azaz „járási szinten” is. Izgó-mozgó, erőt és energiát nem kímélő akaraterővel szervezte a muraszombati magyarok sokoldalú: részint politikai, részint kulturális érdekeit felvállaló Baráti Kör Kulturális Egyesület munkáját. Szervezett és toborzott, ahol csak lehetett, a helyi politika néha kedvező, sok esetben azonban inkább rosszalló ellenszélében is.

Mivel a Domonkosfáról szóló tudományos irodalom rendkívül kopár, s a magyar sajtóban megjelent, innen származó információk is csupán hírértékük miatt érdekesek, Kercsmár Rózsa könyve több mint harminc év távlatából is a legértékesebb dokumentum mindenekelőtt valóságírodalmi jellege miatt, de nem utolsósorban a település és az iskola között húzódó

szoros emberi kapcsolatok és érzelmi szálak bemutatása révén is. Az iskolaablakból – mint mindenütt a világon – jól látszanak a helyi társadalom sajátosságai, s a tanító ember, ha ezekre odafigyel, igen hasznos szolgálatot tehet az utókornak – állapítja meg Varga Zoltán pedagógus-író Kercsmár Rózsa *Domonkosfa krónikája* című, 1990-ben megjelent helytörténeti könyve kapcsán, utalva azokra az emberekre – a falu tanítóira –, akik aktív részesei voltak a falu életének alakításában, akik iskolán kívüli tevékenységükkel, tudásukkal és közösségszervező képességükkel a művelődési élet, a közösség „lámpásai” voltak. Az ismeretek és a tudás fő letéteményesei, a kultúra „népnapszamos” apostolai.

A pedagógusból lett újságíró első tudományos-ismeretterjesztő vállalkozásának jellegét, módszerét és súlyát a falukrónika előszavában dr. Vanek Šiftar abban látja, hogy a szerző művével a szlovéniai magyar nemzetiségnek ahhoz a „három szorgos kutatójához”: Varga Sándorhoz, Pivar Ellához és Pozsonec Máriához csatlakozik, akik „különböző szinten”, de hat muravidéki magyar falu történeti-néprajzi-társadalmi-politikai s részint vallási-kulturális tevékenységeit, életét tétélesen feldolgozták. A történész-professzor – a szlovén társadalomtudományok avatott doyenje – utal a második világháború utáni egész oktatáspolitikára elhibázott voltára, a kétnyelvű iskolák akut problémájára, a gyermekhiányra, melyek így együtt Damoklész kardjaként lebegtek az új oktatási modellnek és az iskola működtetőinek a feje felett. Ezért helyeslőleg szól a gyakran túl részletezőnek tűnő leírásokról, például arról is, hogy a könyv szerzője, a pedagógus-osztályfőnök a végzősök névsorát is rögzíti a könyvben, mondván, „nem voltak sokan”, csak néhány tanulóról van szó. De ehhez az érveléshez szükséges volt a település 18. század közepén alapított első iskolájának, a rendszeres oktatás elindításának, az 1871-es iskolaépület megépítésével a rendszeres oktatás bevezetésének a leírása is, csakúgy, mint az új viszonyokhoz illeszkedő, korainak számító iskolaalapításnak, valamint a 20. századi impérium- és rendszerváltások bemutatása is, mégpedig a hozzájuk igazodó újabbnál újabb „reformok-intézkedések” érzékeltetésével, melyeknek a kegyelemdőfést végül a „körzetesítések” s a különböző osztály- és iskola-összevonások adták meg. A korábbi hézagos tényközlést azonban az 1945-ös év tanítói buzgóságának túlzott – sokoldalú iskolai tevékenység szempontjából talán indokolt – szemléltetése nem tudja feledtetni azt aényt, hogy valójában a központosítás, a pártosfalvi iskolaközpont 1981-es megépülése és létrehozása a domonkosfai iskola és oktatás folyamatos sorvadásához, végül pedig bezárásához vezetett.

Šiftar oktatáspolitikai fejtegetése azonban – talán túlzottan is a „bennfentes” szemszögéből – figyeli a könyv szerzőjének amatőr történészi-kutatói hiányosságait is, azokat, amelyeket szerinte a szerző „elővigyázatosan” elhall-

gat. Ez azonban indokolatlan vád, hiszen az úgynevezett „rázós” témákról – mint amilyen például a határmeghúzás („a határmegállapító bizottság, mely 1924-ben fejezte be a munkáját”), vagy a tájékoztatási irodával való nézeteltérés („az 1948 utáni határ menti feszültségek”) – említés történik a kötetben.

A könyv recenzense elismeri ugyan, hogy a szerző a történelmi részt levéltári forrásokra hivatkozva teszi hitelessé, a „kényes témáktól” való eltántorodásának igazi okát viszont nem veszi észre, azt, hogy a szlovén források hiányát valójában a dokumentumok doktrínákon kívüli csekély száma okozta. Ezért javítási szándékkal ugyan, de mára már nevetséges példákkal próbálta például a nevek alapján egy falu „többnemzetiségű” jellegét igazolni a magyar nevek közé „belopódzó” Adámicsok, Kraineczek, Malacsicsok, Némethek és Skerlások, valamint a Tóthok, az egykor erőszakkal „elmagyarosított” szlovének, horvátok, szlovákok és németek problémára utalva.

Šiftar messzemenő következtetéseket von le a hegybírói szabályzatokról is, melynek utolsó domonkosfai jegyzőkönyvét 1961-ben jegyezték le. „Nyitott kérdésként” kezeli, hogy Domonkosfán és a Lendvahegyen „a századunkban érvényes szőlőhegyi rend szerint viselkedtek-e”, vagy esetleg a régi szerint? Ez utóbbihoz nem fűzünk kommentárt, mert bevallottan ő is csak az éppen aktuális kutatási anyagban talált rá ezekre az általa sebtében publikált „érdekességekre”. Merő mellébeszélés, akadékoskodás, a hatalomnak a könyvkiadásra is kiható, békéltető, hozzászóló megjegyzése!

Ami a határmeghúzással kapcsolatos dolgokat és az ötvenes években történeteket illeti, a kercaszomoróci csataként is emlegetett eseménynek a domonkosfai „kiterjedéséről” lehetett volna írni, de 1990 táján még nem volt tanácsos ezzel foglalkozni, sőt a magyar történelem- és helytörténetírás igen csak lokális jellegű kezdeményezéseként, a faluból elköltözött „írástudóknak” köszönhetően csak az 1990-es rendszerváltozás után kezdtek ráeszmélni az itt élő magyarok arra, hogy a szerb és szlovén hadsereget a faluból elűzve, településük végérvényesen kiérdemelte Balassagyarmat és hasonló más példák után a „Legbátrabb falu” kitüntető, a hősi cselekedet és a Trianon utáni ellenállás és hősiesség kiállításért járó büszke címet.

A helytörténeti munka ma is olyan értékek és források gazdag tárházát vonultatja fel, amelyre a helyiek büszkék lehetnek. Bár alaposabb szaklektori munkával és szerkesztéssel még jobb is lehetett volna. De maradjunk a tényeknél: a krónika a benne előforduló adathalmaz és valóságirodalmi vonatkozások miatt ma is élvezetes olvasmány, forrásértékű, monográfia-igényű munka. Bár a szlovén és a magyar hasonló „hagyományos” falumonográfiák példáját, felépítését követi, de a tudományos igények mellett a néprajzi hitelességnek és az oral history még fennmaradt emlékeiből is építkezik, sok-sok nyelvi-nyelvjárási és szokásrendhez kapcsolódó terminológiai érdekesség bemutatásával.

De szó van benne az éghajlati viszonyokról, a talajról, a növény- és állatvilágról, a falusi életmódról és gazdálkodásról, sőt még a falu állatállományáról is. Az adatok alapján 1828-tól visszakövetkeztethetően megfigyelhetjük, majd az 1895-ös és 1981-es számbéli egyezések tanúsága szerint a tehén-, a sertésállomány másfélszeres emelkedettséget mutat, viszont eltűnik az igás ökör és a bika mint állománykategória. A szarvasmarhafajták között a nagyon jó minőségű magyar erdélyi fajta, a mokány vagy riska, s a piros-tarka fajták részesültek előnyben a gazdáknál az 1895-ös összeírás szerint.

Domonkosfa krónikája című helytörténeti könyvén kívül – a 90-es években, nagyon korán, tragikus hirtelenséggel elhunyt újságíró-rádióriporter – egy csokorra való rövid írást is közzétett, melyekben szociográfiai hitelességgel szól az ötvenes évek oktatáspolitikájáról, kritikus szemmel számol be a sérelmekről, s a falusi emberek, sok esetben a családtagok és szülők betevő falatért folytatott mindennapi küzdelmeiről. A *Kihűlt a ház melege* (1997) címmel, karcolatait és novelláit tartalmazó kötete már címében is hordozza azt a féltő aggodalmat, amely a nemzetiségi feladatokat is felvállaló újságíró a nyugalomba vonulását követő időszakban, szinte egyszemélyes intézményként végzett a muraszombati magyarság körében. „Nehogy kihűljön a ház melege közösségi szinten is!” – fogalmazta meg aggodalmát a kis közösség fennmaradását illetően. A vékony kis könyvecske elbeszéléseinek összefüggő keretét a paraszti világba ágyazott családi idill adja. Gyurác Ferenc, a könyv recenzense „a hiteles háttér előtt mozgatott hiteles történelmi figurák” írói erényét emeli ki. Másrészt – Vargától és Szomitól eltérően – a szerző olyan szereplőket és szituációkat keres, amelyek nem egyediségükkel és meg nem ismételhetőségükkel, hanem sokkal inkább egy közösség keserű tapasztalatai által válnak életszerűvé, átélhetővé (*Az öntudat edződése, Itt voltak az oroszok*). Értékes epizódokkal szolgálnak azok az elbeszélések is (*A nadrágszűj sem segített, Áldozat*), amelyek a kisebbségi létezés „szálkái”; például az oktatáspolitikai elhibázott lépései kapnak hangot, néhol komikus szituáció, más-kor nagyon is komoly konfliktus keretében. Csak sajnálni lehet, hogy biztatás hiányában nem jelentkezett korábban a jó fogalmazáskészséggel, szituációérzéssel megáldott író. Így is prózairodalmunk megbecsült alkotóját kell tisztelnünk személyében.

Beérkezés időpontja: 2025. február 3.
Elfogadás időpontja: 2025. február 14.